

Ahmed Rashid, *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*, Yale University Press, New Haven 8, London, 2002, 281 pp.

تاریخ اسلام، سرگذشت تغییر، تعدیل و تطبیق است و در طول تاریخ مسلمانان، جنبشهایی به طور دوره‌ای اوج گرفته‌اند که در پی تحول هم در ماهیت باور اسلامی و هم در زندگی اجتماعی - سیاسی پیروانش بوده‌اند. از قرن هفتم میلادی پیروان حضرت محمد (ص) برای گسترش پیام وی در جهان آن روز برگزیده شدند. قبایل مسلمان چادر نشین در طول استپ‌ها و کوه‌های سرزمینهای وسیع اوراسیا پیام و شعائر اسلام را رواج دادند، بعضی از این قبایل به همراه کاروانهای کالا از مسیر جاده قدیم ابریشم عبور کردند و بعضی از طریق سلطه و غلبه نظامی. فاتحان می‌بایست امپراتوری مغلوب را تغییر شکل دهند. تغییرات ساخته فاتحان در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی اغلب به واسطه مفهوم عملی جهاد حاصل شدند.

در تفکر غرب، مبارزین جنگ‌های صلیبی قرون وسطی با ایده‌هایشان در مورد جنگ مقدس به شدت معتقدند همیشه جهاد به عنوان یک جنگ اسلامی علیه منکران اسلام تصویر شده است. از دیدگاه غربی‌ها با اشاره به پیروزی مورس^۱ بر اسپانیا در قرن هشتم و امپراتوری نه تنها دسترسی فراوان به علوم و هنر و تعامل این امپراتوری تسهیل شد بلکه ایده راستین جهاد به طور صلح آمیز این قلمروها را گسترش داد. از نظر

اسلام، مبارزه جوهر و ماهیت جهاد نیست. جهاد اکبر، چنانچه حضرت محمد (ص) تشریح فرموده جهاد با نفس است که شامل کوشش هر مسلمان برای بهتر بودن به عنوان یک انسان جهت ارتقای معنویت خویش می‌باشد؛ به عبارت دیگر مجاهد باید برای جامعه خویش مفید باشد. به علاوه، جهاد، آزمایش اطاعت و عبودیت هر مسلمان نسبت به خدا است و مسلمان حاضر به اجرای فرامین خداوند در روی زمین می‌باشد. در واقع، جهاد یک مبارزه درونی جهت انضباط اخلاقی و تعهد نسبت به رفتار اسلامی و سیاسی است. عدم اطاعت در مقابل یک حاکم جبار یک وظیفه اسلامی بوده و جهاد ابزاری جهت بسیج سیاسی و اجتماعی محسوب می‌گردد. کتاب جهاد: خیزش اسلام مبارز در آسیای مرکزی یکی از کتابهای جدیدی است که بنیادگرایی اسلامی را با تکیه بر مفاهیم گوناگون جهاد در نص دین اسلام و تعابیر نحله‌های مختلف اسلامی از آن تعریف می‌نماید. از آنجاکه این کتاب حاوی مقدمه‌ای جامع و خواندنی از به کارگیری استنباط جدید از جهاد می‌باشد در اینجا بخشی از مقدمه کتاب مذکور آورده می‌شود:

«... آخرین فرستاده خداوند با فساد جامعه عربی مبارزه کرد و وی از تمامی ابزارها (نه صرفاً ابزار نظامی) برای تطور جامعه بدوی عرب استفاده نمود.

جنبشهای جهادی، از طالبان در افغانستان و القاعده تا جنبش اسلامی ازبکستان (IMU)، جهاد اکبر که از طرف پیغمبر تبلیغ می‌شد را نفی کرده و خود را با جهاد اصغر به عنوان یک فلسفه سیاسی - اجتماعی وفق می‌دهند. در نوشته‌های مسلمانان و سنن آنان هیچ‌گاه فتوای شرعی جهاد مجوزی برای کشتن زنان و مردان و کودکان غیرمسلمان بی‌گناه و حتی مسلمانان هم نوع (براساس نژاد، جنس یا باور و عقیده) نبوده است.

در واقع، امری که امروزه مشاهده می‌گردد انحرافی از جهاد - به عنوان یک معیار و قضاوت برای کشتار بی‌گناهان - به صورت اصول‌گرایی جدید افراطی جنبشهای اسلامی تندرو محسوب می‌شود». ص ۲

این اصول‌گرایان اسلامی علاقمند به تحول یک جامعه فاسد به جامعه سالم و عادل

نیستند و در پی فراهم آوردن کار، تحصیل، یا منافع اجتماعی برای هواداران خود نمی‌باشند؛ همچنین برای هماهنگی بین گروه‌های گوناگون نژادی مسلمان در کشورهای مختلف تلاش نمی‌نمایند. گروه‌های جدید جهادی برنامه‌ای برای اداره حکومت، برای وضعیت اقتصاد و بنیاد نهاد‌های سیاسی ندارند. همچنین، گروه‌های جهادی برنامه‌ای برای مشارکت دموکراتیک در جهت روندهای تصمیم‌گیری سیاسی آینده دولتهای اسلامی ارائه نمی‌کنند. گروه‌های جهادی بر یک رهبر کاریسما یا یک امیر یا یک حزب تکیه می‌نمایند. آنها معتقدند که شخصیت، تقوا و خلوص رهبران‌شان بیشتر از قابلیت‌های سیاسی، دانش یا تخصص، آنان را قادر خواهد ساخت که جامعه جدید را رهبری نمایند. پدیده احترام و تحسین فوق‌العاده نسبت به شخص ملا محمد عمر (رهبر طالبان)، اسامه بن لادن (رهبر القاعده) و جمعه نمگانی^۱ (رهبر جنبش اسلامی ازبکستان) مصداق‌های بارز مطالب بالا هستند.

گروه‌های جهادی جدید به لحاظ پذیرش شریعت (قانون اسلام) با نگاهی تعصب‌آمیز محدود می‌اندیشند. آنها شریعت را نه به‌عنوان مسیر ایجاد جامعه‌ای سالم و عادل بلکه ابزاری برای تنظیم رفتار شخصی و تدوین قواعدی برای مسلمانان می‌دانند؛ مفهومی که قرن‌ها سنت، فرهنگ، تاریخ و حتی مذهب اسلام را تحریف می‌نماید. معیار قرار دادن طالبان، القاعده و جنبش مسلمانان ازبکستان (IMU) رد تمامی تجربه تاریخی، علمی و دیگر اشکال دانش می‌باشد که مسلمانان طی ۱۴۰۰ سال گذشته رواج داده‌اند. طالبان تلاش کرده که تاریخ افغانستان را به‌منظور توجیه و روا دانستن تزییق حقوق زنان و دیگر گروه‌های اقلیت و تخریب مجسمه‌های بودا دوباره تحریر کنند. نظم جدید اسلامی برای این گروه‌های جهادی به سختگیری و اعمال حد برای آن شهروندانی که اسلام را از ارزش‌ها، انسان دوستی و معنویت تهی می‌کنند تنزل پیدا کرده است. اگر خداوند متعال و اسلام حضرت رسول (ص) حمایت و اعانت از مسلمانان پارسا و متقی را وعده می‌دهند تا روح‌هایشان را والا بدارند و به جهان پیچیده و

1. Juma Namangani

شگفت‌انگیز بیندیشند گروه‌های جهادی جدید به اصطلاح اسلامی، اسلام را به برقع زنان که صورت‌هایشان را بپوشانند و از این قبیل تنزل می‌دهند.

قبل از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، این منظر جدید در تاریخ طولانی اصول‌گرایی اسلامی اصلاً در جهان غرب مورد توجه قرار نگرفته بود. حوادث غیرمنتظره آن روز در نیویورک و واشنگتن وقتی ۱۹ نفر مبارز آموزش دیده سازمان القاعده در افغانستان کنترل چهار هواپیما را در دست گرفته و سه هواپیما را به قلب نظامی و مراکز تجاری آمریکا کوبیده و بیش از چهار هزار نفر را کشتند جهان را دگرگون ساخت. مبارزه ملل متمدن علیه تروریسم ممکن است تعریف مناسبی از قرن بیست و یکم باشد همان‌طور که نازیسم و جنگ سرد مبین ویژگی قرن بیستم بودند.

اما تعریف این حملات صرفاً به عنوان رفتارهای تروریستی، بروز پدیده سیاسی جدیدی را بین گروه‌های کوچک افراطیون مسلمان سراسر جهان از نظر دور می‌نماید. هنگامی که یک هم‌پیمان نظامی آمریکا استحکامات طالبان و اردوگاه‌های آموزشی القاعده را در ۱۷ اکتبر بمباران نمود بعضی گزارش‌ها حاکی از آن بود که مردی که نیروهای طالبان را در طالقان (شمال شرقی افغانستان) فرماندهی می‌کرد جمعه‌نمگانی رهبر نظامی IMU بود؛ کسی که همچنان بین بسیاری گروه‌های اسلامی بنیادگرا گمنام بوده و طی ۵ سال گذشته پایگاه‌های عملیاتی ایجاد نموده در حالی که IMU یکی از بزرگترین تهدیدها برای واژگونی رژیم ازبکستان (رئیس جمهور اسلام کریم‌اف) به عنوان بخشی از جهاد که در آسیای مرکزی دمیده شده مطرح می‌باشد، ص ۴ کتاب جهاد: خیزش اسلام مبارز در آسیای مرکزی پس از دیباچه و مقدمه مفصل، مشتمل بر دو بخش کلی که بخش اول آن حاوی چهار فصل و بخش دوم آن دربرگیرنده هفت فصل است. اسلام و سیاست در آسیای مرکزی: گذشته و حال عنوان بخش اول کتاب مباحث اولیای مذهبی و فاتحان، فعالیت اسلام زیرزمینی در اتحادشوروی و اولین دهه استقلال پس از فروپاشی را مطالعه می‌نماید. بنابه نظر نویسنده: «اکنون آن دسته‌های مذهبی، سیاسی و نژادی که برای کنترل آسیای مرکزی رقابت می‌نمایند تقریباً تاریخی به قدمت تمدن‌های آسیای مرکزی دارند. از حدود ۵۰۰ سال قبل از میلاد وقتی داریوش اول منطقه ماوراءالنهر (ازبکستان و تاجیکستان

کنونی) را به امپراتوری ایران ضمیمه کرد تا ۱۹۲۰ که استالین بزور منطقه را به ۵ جمهوری سوسیالیستی تقسیم کرد آسیای مرکزی کانون جنگ، امپراتوری، هنر، فرهنگ، مذهب و تجارت بوده است.

بیشترین دلیل برای تاریخ غنی آسیای مرکزی مسایل جغرافیایی است: سرزمینی وسیع در قلب قاره اوراسیا. در زمان قدیم، این منطقه مرکز دنیا محسوب می‌گردید که حلقه اتصال اروپا و چین از طریق جاده ابریشم بود. در واقع، جاده ابریشم چندین مسیر را شامل می‌شد که امکان حمل و نقل کالاها به وسیله کاروان شتر در طول دو قاره را به تجار می‌داد. اما مسافران علاوه بر ادویه و ابریشم ابزارهای نوینی چون دستگاه ساخت کاغذ، باروت، چرخ بافندگی - افکار و مذاهب جدید را رواج دادند. مذهب یونانیان قدیم، بودائیسیم، مسیحیت نستورایی، هندوئیسم و بیشتر ایده‌های اصلی اسلام جایی در آسیای مرکزی یافته‌اند. رواج ایده‌های گوناگون اسلام و این که چگونه از طرف حاکمان گوناگون آسیای مرکزی پذیرفته شدند مبنایی برای فهم بحرانهایی است که امروزه منطقه را تهدید می‌نمایند». ص ۲.

در بخش اول کتاب جهاد: خیزش اسلام مبارز در آسیای مرکزی تاریخ آسیای مرکزی و جنبش‌های بومی اسلامی آن منطقه از قرن ششم میلادی تا پایان دوران کمونیسم مطالعه می‌گردد. به قول نویسنده کتاب فقط با مطالعه تاریخ می‌توان تحولات کنونی را درک نمود: «مطالعه سابقه بحران نژادی، توسعه اسلام و جغرافیا که نقش بسیار مهم ایفا نمود». نویسنده کتاب اولین دهه استقلال در هریک از کشورهای آسیای مرکزی را به‌طور مختصر بیان نموده و توضیح می‌دهد این رژیم‌ها پس از یک دهه به چه چیزهایی رسیده‌اند و چه شکست‌هایی را متحمل شده‌اند.

بخش دوم شامل بررسی پدیده اسلام افراطی در آسیای مرکزی با تأکید بر فعالیت بزرگترین جنبش‌ها - حزب مقاومت اسلامی (IRP)، حزب التحریر و جنبش اسلامی ازبکستان - ریشه‌ها، باورها، نفوذ و فعالیت‌های آنها است. مهمترین نتیجه‌ای که از این مطالعه حاصل شد این است که این جنبش‌ها با ایدئولوژی‌های گوناگون، دستور کارها و محورهای حمایتی مختلف

شروع شدند. موقعیت آسیای مرکزی - به‌ویژه محدودیت حکومتی حتی اسلام‌میان‌هرو - آنها را جذب یکدیگر نموده و به سمت مدار جنبشهای افراطی رادیکال مثل طالبان و القاعده می‌کشاند. افراطی‌های مسلمان با سرعت وصف‌ناکردنی در سرزمینهای بیگانه رشد نمودند چرا که حکومت‌های محلی و جامعه بین‌الملل مردم آسیای مرکزی را طرد کردند و موانع، بیکاری، مصیبت و جنگ به ارمغان آوردند.

دو جنبش اسلامی زیرزمینی مهم یعنی حزب‌التحریر و جنبش اسلامی ازبکستان به طور پنهان فعالند. آنها فعالیت انتشاراتی کمی دارند و به جز چند مصاحبه عکسی از رهبران آنها منتشر نمی‌گردد. چگونه رهبر جنبش اسلامی ازبکستان چنین محبوب و عارف شده در حالی که کسی هنوز تصویر وی را ندیده است؟ شناخت‌نمگانی و حتی بیشتر رهبران حزب‌التحریر - که اغلب آنها ناشناخته می‌باشند - بخش بزرگی از مطالب کتاب جهاد: خیزش اسلام مبارز در آسیای مرکزی را تشکیل می‌دهد. منطقه خشک و خالی و وسیع آسیای مرکزی که شامل آبادی‌های دور از هم با جمعیت‌های خروشان و فساد سیاسی است بر ذخایر انرژی بزرگ طبیعی تکیه کرده و هنوز برای غربیان ناشناخته است؛ همان‌طوری که برای اروپاییان قرون وسطی ناشناخته بود. در واقع، از دید اروپاییان، آسیای مرکزی به عنوان پلی بین اروپا و آسیا و به واسطه جاده ابریشم اقلیمی افسانه‌ای است. در مورد جنگ‌های خونین داخلی و آشوب سیاسی که به منطقه آسیای مرکزی برای بیش از یک دهه مصیبت وارد کرده از طرف وسایل ارتباط جمعی بین‌المللی بسیار کم پوشش خبری داده شده است. آسیای مرکزی جهت ثبات سیاسی آینده خاورمیانه، آسیای جنوبی، چین و روسیه حیاتی است.

کتاب جهاد: خیزش اسلام مبارز در آسیای مرکزی نشان می‌دهد امروزه در آسیای مرکزی چه کسانی جنگجو هستند، چرا می‌جنگند و آینده سیاسی آسیای مرکزی بر آینده جهان مؤثر بوده و در این کتاب بازیگران کلیدی منطقه معرفی می‌گردند. پژوهشگران مسایل منطقه آسیای مرکزی نیازمند آگاهی از زمینه‌های اجتماعی - سیاسی فعالیت احزاب، گروه‌های مذهبی و میزان گرایش مردم منطقه نسبت به آنان می‌باشند.